

KS. MIECZYŚLAW RÓŻAŃSKI
Lublin

SIEĆ SZKÓŁ PARAFIALNYCH W ARCHIDIAKONACIE UNIEJOWSKIM W XVII W. (W ŚWIETLE WIZYTACJI KOŚCIELNYCH)

Odtworzenie sieci szkół parafialnych, znalezienie przyczyn ich rozwoju i upadków stanowi jedno z najważniejszych, a jednocześnie najtrudniejszych zadań, jakie stoją przed badaczem dziejów oświaty w okresie I Rzeczypospolitej. Do jednych z najlepszych źródeł, często nie wykorzystywanych przez badaczy, należą wizytacje kościelne. Nie jest to co prawda materiał optymalny, gdyż zawiera braki wynikające z tego, że w centrum uwagi wizytatorów był stan parafii, a szkołami zajmowali się oni niejako na marginesie swoich zainteresowań, jednakże najczęściej w tym okresie odnotowywali jej istnienie.

Do naszych czasów zachowały się dwie wizytacje kościelne archidiaconatu uniejowskiego z XVII w.¹ Pierwsza z nich sporządzona została na zlecenie prymasa Jana Wężyka przez Łukasza Wilkostowskiego w latach 1635-1636². Druga natomiast pochodzi z roku 1683. Sporządzona została na zlecenie prymasa Jana Stefana Wyżgi h. Jastrzębiec (1679-1685) przez archidiacona kolegiaty w Uniejowie ks. Andrzeja Pruskiego³. Obydwie te wizytacje są czystopisem akt; zawierają całkowitą wizytację archidiaconońską zewnętrzną, tj. omawiającą stan materialny parafii, i wewnętrzną, tj. dotyczącą życia duchowieństwa, służby kościelnej, parafian, a zatem również nauczycieli⁴.

¹ Obydwie przechowywane są w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku. Pierwsza, z 1635-1636 r., jest oznaczona sygn. AAG Wiz 5, a druga, z r. 1683, sygn. AAG Wiz 8.

² Łukasz Wilkostowski h. Pomian był archidiaconem kolegiaty uniejowskiej, kanonikiem kapituły gnieźnieńskiej, proboszczem i dziekanem w Koninie. Zmarł w 1639 r.; J. K o r y t k o w s k i, *Prataci kanonicy kapituły katedralnej gnieźnieńskiej*, t. IV, Poznań 1888, s. 289.

³ Był on także prałatem domowym papieskim.

⁴ Opisem akt wizytacyjnych arcybiskupów gnieźnieńskich zajmował się S. Librowski

Przeprowadzone one zostały według następującego schematu: określenie własności wsi, krótki opis kościoła i jego wewnętrznego wyposażenia, uposażenie parafii i zakreszenie jej granic terytorialnych, duszpasterze. W ramach tej ostatniej grupy mieściła się oprócz duchowieństwa, a więc proboszcza i wikariusza, także służba kościelna – nauczyciele, organści i wyrobnicy. Informacje o szkole istniejącej przy parafii zawarte są zasadniczo w dwóch miejscach – w części informującej o uposażeniu parafii, gdzie następuje opis ziem należących do niej, a wśród nich opis ziemi szkolnej (ten rodzaj przekazu jest w wizytacji z 1635 r.), druga informacja znajduje się przy omawianiu służby kościelnej. Tam wizytatorzy umieszczali informacje o nauczycielach.

Terytorium archidiaconatu uniejowskiego podzielone było na pięć dekanatów: uniejowski, szadkowski, warciański, rodamszczański i brzeźnicki. Zajmowało ono wąski pas ziemi pomiędzy archidiaconatami: kaliskim na zachodzie, gnieźnieńskim i łęczyckim na północy, łęczyckim i kurzelowskim od wschodu, a od południa z terytorium wieluńskim i diecezją krakowską⁵ Tak uformowana granica znajdowała się na osi parafii – od zachodu Dobra – Warta – Tubądzin – Wąglczów – Charłupia Mała – Godynice. Od północy wyznaczały ją parafie Boleszczyn – Uniejów – Wilamów graniczące z archidiaconatem gnieźnieńskim. Następnie wzdłuż rzeki Ner, która wyznaczała naturalną granicę od północy i wschodu z archidiaconatem łęczyckim. Na tej granicy znajdowały się następujące parafie Grodzisko – Świnice – Wartkowice – Niewiesz – Bałdrzychów – Małyń – Lutomiersk – Górka – Pabianice. Dalej graniczyły parafie: Drużbice – Grocholice – Kamieńsk – Kodrąb – Kobiełe – Soborzyce. Z ziemią wieluńską graniczyły parafie Uników – Stolec – Rychnołice – Restarzew – Działoszyn. Granica z diecezją krakowską przebiegała następująco: parafie Mykanów – Kłomnice i Soborzyce pozostawały w archidiaconacie uniejowskim, zaś po stronie diecezji krakowskiej znajdowały się parafie Kłobucko – Mstów i Przyrów⁶. Archidiaconat ten był stosunkowo

(*Repertorium akt wizytacyjnych arcybiskupów gnieźnieńskich*, ABMK 28(1974), s. 134-141, 146-151).

⁵ S. A r n o l d, *Terytoria plemienne w ustroju administracyjnym państwa polskiego*, Kraków 1927, s. 5-6; S. Z a j ą c z k o w s k i, *Studia nad terytorialnym formowaniem się ziem łęczyckiej i sieradzkiej*, Łódź 1951, s. 14; A. W r o t n i a k, *Powstanie i organizacja archidiaconatu łowickiego*, Lublin 1975, s. 52, mps BKUL.

⁶ J. K o r y t k o w s k i, *Mapa*, w: J. Ł a s k i, *Liber Beneficiorum*, t. II, Gniezno 1881 (na końcu książki); B. K u m o r, *Granice metropolii i diecezji polskich*, ABMK 18(1969), s. 329.

duży – jego powierzchnia wynosiła 6807 km² – i był drugim pod względem wielkości w archidiecezji gnieźnieńskiej po archidiaconacie gnieźnieńskim.

Na tak zarysowanym terytorium postaramy się przedstawić sieć szkół parafialnych istniejących w tym archidiaconacie w XVII w. Niestety, nie będzie to obraz idealny, gdyż wizytatorzy nie dokonali wizytacji wszystkich istniejących wówczas na tym terenie parafii. W pierwszej wizytacji opuszczone zostały następujące parafie: w dekanacie uniejowskim – Chwałborzyce i Rossoszyca; w dekanacie warciańskim – Kamionacz, Miłkowie, Spicmierz, Tubądzin, Charłupia Wielka; w dekanacie szadkowskim – Krzepczów, Łask, Strońsko; w dekanacie radomszczańskim – Krępa. Jedynie do pięciu parafii – Chwałborzyce⁷, Rossoszyca⁸, Miłkowie⁹, Strońsko¹⁰ i Krępa¹¹ – umieścił wizytator wyjaśnienie, że wizytacja nie odbyła się tam z powodu nieobsadzenia tych parafii. Pozostałe po prostu nie zostały umieszczone w dokumentacji powizytacyjnej. W drugiej natomiast opuszczone zostały parafie Kamionacz i Spicmierz. Książ Pruski uzasadnił to tym, że nie mógł tam dotrzeć z powodu otaczających te parafie modradeł¹². Oprócz tego nie wizytowano wówczas duszpasterstwa kolegiat w Łasku i Uniejowie. Zatem w czasie pierwszej wizytacji wizytowano 89 parafii, a w czasie drugiej – 97.

Jako kryterium przyjęto zasadę, że tam istniała szkoła parafialna, gdzie jest wzmianka o samej szkole lub nauczycielu. Niestety, wizytatorzy nie podali żadnej wzmianki o uczniach. Wydaje się, że jeżeli wizytatorzy stwierdzali wyraźnie istnienie szkoły lub podali uposażenie nauczyciela, bądź też mówili o jego obowiązkach, to można przyjąć, że w parafii istniała szkoła, w której uczono. Oczywiście, przyjęcie takiej zasady może budzić różne zastrzeżenia. Niemniej jednak wydaje się, że takie kryterium jest bliskie prawdy. Należy bowiem wziąć pod uwagę fakt, że szkoły te nie były wizytowane oddzielnie, ale omawiano je przy okazji wizytowania parafii. Są to zatem informacje uboczne, które zawierają najczęściej uposażenie czy też pobory nauczyciela.

⁷ ADWł, AAG Wiz. 5, s. 20.

⁸ Tamże, s. 59.

⁹ Tamże, s. 227.

¹⁰ Tamże, s. 202.

¹¹ Tamże, s. 157.

¹² Tamże, s. 316.

Tab. 1. Sieć szkół parafialnych w świetle wizytacji z 1635-1636 r.

Dekanaty	Wizytowane parafie							
	z informacją o szkole						bez informacji o szkołach	Ogółem
	są szkoły		brak szkół		razem			
	liczba	%	liczba	%	liczba	%		
Uniejów	17	100	0	0	17	100	5	22 ^a
Warta	15	100	0	0	15	100	2	17 ^b
Szadek	19	100	0	0	19	100	2	21 ^c
Brzeźnica	11	100	0	0	11	100	4	15
Radomsko	10	100	0	0	10	100	4	14 ^d
Razem	72	100	0	0	72	100	19	89

^a – parafia Brodnica została afiliowana do parafii Glinno i występuje w tej wizytacji łącznie z nią. Parafia Męka występuje w tej wizytacji w dekanacie Warta. Z tego powodu, że był to jedyny przypadek, gdy parafia ta zapisana była w innym dekanacie dla czytelności włączona ona została w tej tabeli do dekanatu Uniejów.

^b – bez parafii Męka. Jako samodzielną parafię potraktowano parafię Złoczew, która erygowana została w 1601 r., a w tej wizytacji umieszczono ją jako zależną od parafii Uników. Nie umieszczono w wizytacji parafii: Kamionacz, Spiczew, Tubądzin i Charłupia Mała.

^c – w wizytacji brak parafii Krzepczów i Łask.

^d – brak wizytacji parafii Krępa z powodu wakansu.

Na podstawie tej wizytacji można stwierdzić, że archidiakoniat uniejowski liczył 72 szkoły w 89 wizytowanych parafiach, co stanowi 80,89% wzmiankowanych parafii. Należy jednak pamiętać, że ks. Wilkostowski nie wizytował wszystkich parafii i nie dla wszystkich przekazał informację istnieniu szkoły¹³. Zaznaczyć trzeba, że gdyby przeprowadzić podobną ocenę stosunku ilości informacji do istnienia szkół, to wynik taki wyniósłby 100%. Wszystkie bowiem wzmianki o szkołach zawarte w tej wizytacji przekazują wiadomość pozytywną, to znaczy taką, że istniały one w wymienionych parafiach. W parafiach, w których brak jest informacji o szkole, ta nie istniała albo też została pominięta przez wizytatora. Sytuacja taka była możliwa, gdyż wizyta-

¹³ Tamże, Wiz. 5. W następujących parafiach brak informacji o szkole: w dek. uniejowskim – Brodnica, Niemysłów, Niewiesz, Wilamów, Świnice; w dek. warciańskim – Burzenin, Stolec; w dek. szadkowskim – Puszcza, Rychłocice; w dek. brzeźnickim – Jedlno, Rząśnia, Sulmierzyce, Wąsosze, Trębaczów; w dek. radomszczańskim – Borzykowa, Pławno, Soborzyce, Żytne.

tor skupił się przede wszystkim na informacjach o uposażeniu szkoły, w zasadzie nie przekazując wiadomości dotyczących jej funkcjonowania.

Parafie archidiakonatu uniejowskiego, w których była szkoła w czasie wizytacji z 1635-1636¹⁴:

Dekanat U n i e j ó w:

Bałdrzychów (s. 32, 33), Górka (s. 42), Kwiatkowice (s. 53), Lutomiersk (s. 53, 275), Małyń (s. 34), Męka (s. 241), Mikołajewice (s. 50), Pabianice (s. 45, 47), Wierzchy (s. 56), Zadzim (s. 58), Drużbin (s. 66), Glinno (s. 279), Grodzisko (s. 23), Peczniew (s. 64), Wielenin (s. 27), Uniejów (s. 15), Wartkowice (s. 68).

Dekanat B r z e ź n i c a:

Borowno (s. 108), Brzeźnica (s. 71, 286), Dworszewice (s. 102), Działoszyn (s. 89), Kruszyna (s. 111, 113), Lgota (s. 76), Makowiska (s. 96-97), Mykánów (s. 105), Pajęczno (s. 93), Siemkowice (s. 85), Wiewiec (s. 79, 285).

Dekanat S z a d e k:

Brzyków (s. 201), Buczek (s. 176), Drużbice (s. 179), Grabno (s. 188), Grocholice (s. 180), Łobudzice (s. 178), Marzenin (s. 168), Parzno (s. 302), Poźdzenice (s. 185-186), Puszcza – filia Chabielice (s. 210), Restarzew (s. 205), Sędziejowice (s. 173), Szadek (s. 161), Szczerców (s. 206, 299), Wida-wa (s. 191), Wygiełzów (s. 198), Korczów (s. 203), Borszewice (s. 171).

Dekanat R a d o m s k o:

Dąbrowa (s. 154), Dmenin (s. 142), Dobryszyce (s. 263), Gidle (s. 139), Kamieńsk (s. 131), Kłomnice (s. 136), Kobile (s. 149), Kodrąb (s. 152), Radomsko (s. 120, 123).

Dekanat W a r t a:

Boleszczyń (s. 221-222), Brzeźno (s. 249), Charłupia Wielka (s. 247), Chojne (s. 258), Dąbrowa (s. 244), Dobra (s. 223), Jeziorsko (s. 228), Kliczków (s. 242), Uników (s. 252-253), Warta (s. 213, 214, 216), Wąglczów (s. 246), Wróblew (s. 231), Złoczew (s. 309), Sieradz (s. 234, 237), Skęczniew (s. 226).

¹⁴ Lista parafii sporządzona na podstawie ADWł, AAG Wiz. 5.

Tab. 2. Sieć szkół na terenie archidiecezji
w świetle drugiej wizytacji z 1683 r.

Dekanaty	Wizytowane parafie							
	z informacją o szkole						bez informacji o szkołach	Ogółem
	są szkoły		brak szkół		razem			
	liczba	%	liczba	%	liczba	%		
Uniejów	17 ^a	80,95	4	19,05	21	100	2	23
Warta	19 ^b	100,00	0	0,00	19	100	1	20
Szadek	23	100,00	0	0,00	23	100	1	24
Brzeźnica	14	100,00	0	0,00	14	100	1	15
Radomsko	14	93,33	1	6,66	15	100	0	15
Razem	87	94,56	5	5,43	92	100	5	97

^a w par. Glinno – dwie szkoły w Glinnie i Brodnicy

^b w par. Uników były dwie szkoły – w Unikowie i Klonowie

Wizytacja ta zawiera 92 przekazy o szkołach, które działały w 87 parafiach. W parafiach Uników¹⁵ (dek. Warta) i Glinno¹⁶ (dek. Uniejów) istniały po dwie szkoły, zaś w parafii Osiny (dek. Szadek) brak informacji, czy była szkoła w Osinach, istniała natomiast przy kościele filialnym w Chabieli-cach¹⁷

Sieć szkół w archidiecezji była następująca. W dekanacie uniejowskim zawarto 21 informacji dotyczących szkół. Brak jest przekazów w dwóch parafiach – Wartkowice i Wierzchy. W parafii Chwalborzyce ks. Pruski zanotował, że pracuje minister, bez określenia, czy spełnia on obowiązki szkolne. Stosując wcześniejsze założenie, uznaliśmy, że istniała tam szkoła. Natomiast w parafii Glinno, jak już wyżej wspomniano, były dwie szkoły – we wsi parafialnej i przy filii w Brodni. W czterech parafiach – Grodzisko, Wielenin, Kwiatkowice i Wierzchy szkoła nie istniała. W pierwszej z nich wizytator zapisał, że szkoły nie ma (*schola non est*), a jednocześnie podał imię i nazwisko nauczyciela¹⁸. Należy zatem przypuszczać, że szkoła w tej miejscowości istniała, a w okresie wizytacji była nieczynna najprawdopodobniej z powodu

¹⁵ ADWł, AAG Wiz. 8, s. 174, 176.

¹⁶ Tamże, s. 64-65.

¹⁷ Tamże, s. 130-133.

¹⁸ Tamże, s. 17.

braku uczniów. W dwóch kolejnych wymienionych parafiach było uposażenie dla szkoły, lecz nie było nauczyciela: *Rector scholae non est*¹⁹ – zapisał dla Wielenina i *non habet rectorem non fovet*²⁰ dla Kwiatkowic. W tym przypadku szkoła była zamknięta z powodu jego nieobecności. Natomiast z parafii Wierzchy wizytator nie przekazał żadnych informacji, ale nie było w niej ani wikariusza, ani ministra. Należy więc przypuszczać, że nie działała tam zatem szkoła.

W dekanacie szadzkowskim przeprowadzono wizytację w 24 parafiach. Wizytator nie zostawił żadnej wiadomości dotyczącej kolegiaty w Łasku. Pozostałe 23 parafie miały szkołę. W jednym przypadku – w parafii Osiny – wizytator nie zostawił żadnego zapisu opisującego szkołę we wsi parafialnej, a opisał przy jej filii we wsi Chabielice²¹

W dekanacie Warta wizytowano 20 parafii. Z jednej – Wąglczów²² brak jest wiadomości dotyczących szkoły, a w parafii Jeziorsko²³ wizytator zaznaczył, że pracuje tam minister Kościoła. W jednej parafii – Uników – istniały dwie szkoły – we wsi parafialnej i przy filii w Klonowie²⁴.

Dekanat Brzeźnica obejmował 15 parafii. Wizytator przekazał pewne informacje o szkołach w 13 parafiach. W kolejnych czterech natomiast – Borowno²⁵, Działoszyn²⁶, Mykanów²⁷, Sulmierzyce²⁸ pracowali – według tej relacji – organiści lub ministrowie Kościoła. Uznając ich również za nauczycieli, przyjmujemy liczbę 14 szkół. Brak jest wzmianki tylko co do jednej parafii – Mstów²⁹

Dekanat Radomsko miał również 15 parafii. Wizytator przekazał szczegółowe informacje z 13, natomiast z parafii – Kodrąb³⁰ tylko informacje dotyczące ministra, a w parafii Pławno nie było szkoły z „najwyższych uzasad-

¹⁹ Tamże, s. 7.

²⁰ Tamże, s. 49.

²¹ Tamże, s. 130-133.

²² Tamże, s. 186-187.

²³ Tamże, s. 232.

²⁴ Tamże, s. 174, 176.

²⁵ Tamże, s. 281.

²⁶ Tamże, s. 303.

²⁷ Tamże, s. 288-289.

²⁸ Tamże, s. 312.

²⁹ Tamże, s. 181-182.

³⁰ Tamże, s. 254.

nionych powodów” (*ab superius allegatam rationem non foveat*)³¹. Jaka szkoda, że nie uzasadnił, jakie to były powody.

Parafie ze szkołami³²:

Dekanat U n i e j ó w:

Bałdrzychów (s. 24), Górka (s. 40), Kwiatkowice (s. 48, 49), Lutomiersk (s. 36), Małyń (s. 30), Męka (s. 59), Mikołajewice (s. 46), Pabianice (s. 42, 43), Rossoszyca (s. 57, 58), Zadzim (s. 55), Drużbin (s. 70, 71), Glinno (s. 64) i filia w Brodnicy (s. 65), Niemysłów (s. 74), Niewiesz (s. 21, 22), Pęczniew (s. 61, 62), Siedlątków (s. 67, 68), Świnice (s. 13).

Dekanat B r z e ź n i c a:

Borowno (s. 218), Brzeźnica (s. 293-294, 297), Dworszewice (s. 300), Działoszyn (s. 303), Jedlno (s. 291), Kruszyna (s. 279), Lgota (s. 287), Mykanów (s. 288-289), Pajęczno (s. 310), Rząśnia (s. 316), Siemkowice (s. 306), Sulmierzyce (s. 312), Wąsosze (s. 302), Wiewiec (s. 283-284).

Dekanat S z a d e k:

Brzyków (s. 155), Buczek (s. 101, 103), Drużbice (s. 108, 109), Grabno (s. 157, 158), Grocholice (s. 124, 126), Krzepczów (s. 112, 113), Łobudzice (s. 105), Marzenin (s. 92), Parzno (s. 121, 122), Pożdzenice (s. 98, 99), Osiny – filia Chabielice (s. 139), Restarzew (s. 139), Rusiec (s. 141), Rychłocice (s. 151), Sędziejowice (s. 94, 95), Szadek (s. 80, 83), Szczerców (s. 136), Widawa (s. 145), Wygietłów (s. 116, 118), Kaszewice (s. 128), Korczów (s. 159), Borszewice (s. 87).

Dekanat R a d o m s k o:

Borzykowa (s. 262), Dąbrowa (s. 265, 266), Dmenin (s. 256), Dobryszyce (s. 252), Gidle (s. 270, 271), Kamieńsk (s. 254), Kłomnice (s. 266, 267), Kobile (s. 257, 258), Kodrąb (s. 254), Radomsko (s. 244, 247), Soborzyce (s. 264), Żytne (s. 259, 260), Grzymalina Wola (s. 268), Krępa (s. 269).

Dekanat W a r t a:

Boleszczyn (s. 241), Brzeźno (s. 181, 182), Burzenin (s. 169), Charłupia Wielka (s. 193), Charłupia Mała (s. 213), Chojne (s. 164), Dąbrowa (s. 194, 195), Dobra (s. 137, 138), Jeziorsko (s. 232), Kliczków (s. 186), Miłkowice

³¹ Tamże, s. 272.

³² ADWł, AAG Wiz. 8.

(s. 233), Stolec (s. 179, 180), Tubądzin (s. 191), Uników (s. 174) i filia w Klonowie (s. 176), Warta (s. 299), Wróblew (s. 189, 190), Złoczew (s. 177, 178), Sieradz (s. 206), Skęczniew (s. 234, 135).

Jak wynika z przedstawionego wyżej uzasadnienia, ilość szkół w archidiaconacie uniejowskim świadczy o dobrze rozwiniętym szkolnictwie na tym terenie. Pamiętać trzeba, że wizytację tę przeprowadzono po wojnie szwedzkiej (1655-1657), która spowodowała olbrzymie zniszczenia gospodarcze. Odbudowa kraju przebiegała wówczas w bardzo powolnym tempie i strat poniesionych w zasadzie nie odrobiono do końca XVII w. Według powszechnie przyjętego przekonania również na polu szkolnictwa w tym okresie występował regres. A. Wyczański twierdził, że szkolnictwo parafialne nie odrodziło się już aż do czasów powołania Komisji Edukacji Narodowej³³ Tej tezy nie da się utrzymać w świetle przedstawionej wyżej wizytacji. Co prawda, nie wiemy, jaka ilość szkół istniała na terenie archidiaconatu w okresie bezpośrednio poprzedzającym „potop” szwedzki, ale dane, jakie przekazał wizytator, jasno pokazują, że kondycja ich po wojnie była dobra. Podobna sytuacja istniała w wielkopolskiej części archidiecezji poznańskiej, którą przebadał S. Olczak. Tam również w analogicznym okresie parafie, które posiadały szkoły, stanowiły ok. 90%³⁴. Do podobnych wyników doszedł też W. Urban, który badał szkolnictwo w Małopolsce³⁵.

Reasumując nasze dotychczasowe badania, należy stwierdzić, że sieć szkół w archidiaconacie w XVII w. wyglądała bardzo dobrze. Były one na pewno w 80, 68% parafii w pierwszej połowie tego wieku i pozostawały w 88, 77% w końcowych latach. Zarysowana tutaj tendencja wzrostowa ilości szkół spowodowana jest większą liczbą wizytowanych parafii w 1683 r., gdyż, jak już wcześniej zaznaczono, w zasadzie wszystkie wzmianki dotyczące tej problematyki zawierają informacje pozytywne, tzn. stwierdzające istnienie szkoły.

Wizytacje te ukazują obraz sieci szkół w latach trzydziestych i osiemdziesiątych XVII stulecia. Nie informują, czy szkoły te istniały przez cały czas pomiędzy tymi wizytacjami czy też nie. Przypuszczać należy, że w czasie trwania „potopu” szwedzkiego i w latach następujących po nim część z nich

³³ *Polska – rzeczą pospolitą szlachecką 1454-1764*, Warszawa 1965, s. 408

³⁴ *Szkolnictwo parafialne w Wielkopolsce w XVII i XVIII wieku (w świetle wizytacji kościelnych)*, Lublin 1978, s. 58-60.

³⁵ *Szkolnictwo w Małopolsce od XVI do XVIII w.*, w: *Nauczanie w dawnych wiekach*, red. W. Iwańczyk i K. Bracha, Kielce 1997, s. 68.

była zamknięta z powodu zniszczeń gospodarczych³⁶. Jednakże dość duży okres od tych wydarzeń do momentu przeprowadzenia wizytacji nie pozwala ukazać, które ze szkół były z powodu zniszczeń wojennych nieczynne. Pokazują natomiast wizytacje fakt zapotrzebowania ówczesnego społeczeństwa na podnoszenie poziomu umysłowego. Naturalną rzeczą jest to, że ze zgliszczy wojennych najpierw odbudowuje się domy, które służą do zamieszkania, a później dopiero myśli się o innych budynkach, które mają być użyteczne dla całej społeczności.

DAS NETZ DER PFARRSCHULEN
IM ARCHIDIAKONAT UNIEJÓW IM 17. JAHRHUNDERT
(IM LICHTE KIRCHLICHER VISITATIONSBERICHTE)

Z u s a m m e n f a s u n g

Die kirchlichen Visitationen gehören zu den besten Quellen, die uns über das Wirken der Kirche in altpolnischer Zeit informieren. Aus dem Gebiet des Archidiakonats Uniejów sind zwei solche Berichte aus dem 17. Jahrhundert erhalten geblieben. Die eine Visitation wurde in den Jahren 1635-1636 von Łukasz Wilkostowski und die andere 1683 von Andrzej Pruski durchgeführt. Diese Berichte beinhalten u.a. Informationen über die von den Pfarreien in diesem Archidiakonate geleiteten Schulen. Im Lichte dieser Visitationen wird erkennbar, daß trotz des politischen Chaos und der wirtschaftlichen Krise, die die Adelsrepublik in diesem Jahrhundert befallen hatte, während des gesamten Berichtszeitraums in den meisten Pfarreien Pfarrschulen bestanden und tätig waren.

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich

³⁶ W czasie tej wojny Szwedzi zniszczyli między innymi miejscowości: Sieradz, Brzeźnica, Burzenin, Działoszyn, Gidle, Lutomiersk, Łask, Pabianice, Radomsko; por. Bibl. Czartoryskich sygn. 3304; Bibl. PAN, Kraków, rkps 473.